

P11741

2012 JÚN. 0 1

EGYETEMI KÖNYVTÁR

218481

EMLÉKBESZÉD

MELYET

néhai FEJÉR GYÖRGY,

HITTUDOR, B. SZÜZ MÁRIA PEST-ÚJHEGYI PRÉPOSTJA, A NAGYVÁRADI LATIN SZERTARTÁSÚ
SZÉKESEGHÁZ KANONOKA, KIR. TANÁCSOS, A MAGY. KIR. EGYETEMI KÖNYVTÁR EGYKORI
IGAZGATÓJA S A HITÁGAZATTAN VOLT NYILV. R. TANÁRA STB.

FELETT

1865. JÚLIUS 3. AZ EGYETEM NAGY DÍSZTERMÉBEN

TARTOTT

TOLDY FERENC,

KIR. TANÁCSOS; BÖLCSESZET- ÉS ORVOSTUDOR; A MAGY. K. EGYETEMI KÖNYVTÁR IGAZ-
GATÓJA, AZON EGYETEMNÉL A M. NYELVÉSZET ÉS IRODALOMTÖRTÉNET NYILV. R. TA-
NÁRA S A BÖLCSESZETI KAR EZ IDEI DÉKÁNJA; A KIR. GYMNASIUMI TANÁRVIZSGÁLÓ
BIZOTTMÁNY TAGJA; A MAGY. TUD. AKADEMIA RENDES, A TUDD. CS. AKADEMIÁJÁNAK
LEV., A BUDA-PESTI KIR. ORVOSEGYESÜLET TISZT., A K. M. TERMÉSZETTUD TÁRSULAT
RENDES, A PESTI ORVOSI KAR, A BERLINI KRITIKAI EGYESÜLET, A DREZDAI TERMÉSZETTUD.
ÉS ORVOSI, A WÜRZBURGI PHILOS. ÉS ORVOSI, A NAGYSZEBENI ORSZÁGISMEI TÁRSASÁGOK
LEV. TAGJA, S A M. SZÉPIRODALMI INTÉZET (KISFALUDY-TÁRSASÁG) ALELNÖKE.

—————▶▶▶▶▶3444◀◀◀—————

BUDÁN, 1865.

A MAGYAR KIR. EGYETEMI NYOMDÁBÓL.

2015 JAN 1

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

2005 JAN 18

left.

RECEIVED

RECEIVED

Tisztelt Gyülekezet!

Ma múlt tizennégy éve, hogy egyetemünk, egyik fő díszét; irodalmunk, egyik bámulatos munkásságú művelőjét, az egyház és tanügy, egyik legbuzgóbb bajnokát vesztették el F e j é r G y ö r g y b e n. Mélyen éreztem a kegyelet parancsoló kötelmét, melyel neki nem egyedül mint az egyetemi könyvtárnokságban közvetlen elődömnök, hanem mint irodalmunk történetével sokkép összefűzött férfiúnak, s mint szíves jóakarómnak is tartoztam: de éreztem azt is, hogy oly idők nem kedveznek Fejér György emlékszónokának, melyekben a haza iránti lelkesedés a hűséggel, a nemzeti lelket tápláló irodalmi tettek az államcélokkal ellentétben lenni állítottak.

De miután megértük azon szerencsés időt, melyben Urunk, megismerve a magyar szív törhetetlen loyálisát, s bízva a törvényei —, de, mely ezzel elválhatatlanul össze van forrva, királya — iránti hűségében, közinkbe jött, s oly szöveget intézett a nemzethez,

milyet ez, király ajkairól, oly rég nem hallott; miután küszöbén állunk azon ritka boldog kornak, midőn, Tacitussal szólva, sentire quae velis, et quae sentias, dicere licet; miután kevés napok előtt e házban, sőt e teremben, desőt épen e helyen, a magyar ifjúságnak közepette — mely alázkodni nem, de szeretni férfiasan tud — nem csak hozzánk, de Önökhöz is, akadémiai polgárok, édes nemzeti nyelvünkön, kegyének színletlen szavait intézte: szavakat, milyeket Önökhöz soha király, és így, színről színre, szívből szívhez, nem intézett: ily időben, Tisztelt Gyülekezet, bátran és tartózkodás nélkül szabad oly férfiú emlékezetét e körben dicsőítenem, kinek első fellépése egy új kor, a II. Lipót dicső kora, nemzeti mozgalmaival bensőleg összefügg; kinek egész hosszú pályája a magyar nemzeties értelmiség kifejtésének munkálása volt; és ki, élete vég alkonyán, midőn a legbátrabbak is némán elvonúltak, vissza nem rettenve a hatalmasok szemöldkeitől, nemzetének alkotmánya elidegeníthetlen örök joga mellett felszólalni mert. E férfiúról, Fejér Györgyről, ma, és itt, szólanom immár szabad, sőt tovább hallgatnom egy szent kötelesség elmulasztása volna.

Szólok tehát: hallgassák Önök engedékeny részvétellel gyenge szózatomat.

A tudomány embereinek élete rendszerint csekély külső érdekekkel bír. Azon tér, melyen azok mozogni szoktak: a tanszék, az íróasztal, elvonúl a zajos világ tekintetei elől; tetteik amott a nevendék ifjúság négy

fala közt, itt könyveikben nyilatkoznak; amott hallgatóik, itt olvasóik lelkéhez szólnak, melyben csendesen és észrevétlenül hintik el az ismeretek és eszmék, s ezekkel a jövő idő, magvait. De ez ismeretek és eszmék fejtik az emberek szellemét, fejtik a jellemet: s ma már vajon szükséges-e az eszme hatalmát mutatgatnom? Szükség-e annak bizonyításában fáradoznom, hogy a nemzetek sorsát, a világesemények s a társadalmi viszonyokon kívül, leginkább az egyes polgárok érületének és szellemi képzettségének összege határozza, melyet ők nagyobb-kisebb mértékben a nemzet tanítóitól, ezeknek szóval és tollal véghez vitt tetteikből, merítenek? Csak ritkán s kivételkép emelkedik ki a hazafiak sorából oly szerencsésb hivatású és egyszersmind állású férfiú, kinek hatása nem csupán számos rokon irányúak hatásával egyesülve alkotja azon nagy szellemi tényezőt, mely oktat és képez, hangol és irányt ad, hanem ki egyszersmind külső cselekvés által is képes a szellemi mozgalmat közvetlen tette irányzani, s ez új irányban munkáltatni. Hogy azonban ily férfiak hatása is fogékony kebleket találjon, kell hogy amaz igénytelenül, csendesen és lassan, de mélyen működő szellemek előzzék meg, melyek a földet a reformátor magvai elfogadására előkészítsék. Így fogva fel e kevesebbé fényes, de közvetve szinte nagy hatású, szereplők sikereit, nem lehet hogy azoknak, ha külső életök talán kevesebbé vonz is, de az ezzel ok és okozat kölcsönös kapcsolatában levő fejlődésektől megtagadjuk részvételünket. S íme e részvét alkotta meg minden mívelt népek irodalmának azon ágát, mely tudósok történetének neveztetik; e részvételben bízva

fogok Fejér György élete elbeszéléshöz is, ki, ha a nemzet gondolkodását egymaga nem változtatta is meg, de két emberivadékon keresztül fáradhatatlanul közre működött azon kor előidézésére, mely e nemzet átalakítását megindította, sőt keresztülvitte.

Fejér György, születésének alig valamit, a Gondviselésnek nem keveset, s mert ennek adományait híven kamatoztatta, munkás részt vevén a közjó előmozdításában hatvan éven túl, magának köszönhete majd mindent. Egy kevés módú ácsmester tizenkét gyermekének egyike, Keszthelyen 1766. apríl 23. születve, gyenge korában már két nagy veszélyen ritka szerencsével esett által: kiépült t. i. a himlővészből, melynek tizenegy testvére áldozatává lett; egy égháború közeledtével pedig a torony harangjait meghúzáván, villám által földre sujtatott: s ím ismét feléledt! — Mi minden marad el, Uraim, a Gondviselés e jótevő oltalma nélkül! s mi minden, ha inkább homályos ösztön által vonzva mint öntudatosan, éretlen korában már, szülői híre nélkül iskolába nem lopózik, s magától tanulni nem kezd, s ekép maga nem ad irányt neveltetésének? Atyja t. i. figyelmeztetve ekként a kisdednek természetes hajlamára, s meghatva kétség kívül kétszeri csodaszerű megmaradása által, áldozattal is tanítót fogadott mellé, ki az igen élénk gyermek felett örködnék, s őt tanulásában támogatná; midőn pedig a gyermek, tíz éves korában már, e gondos atyát elveszté, anyja is buzgón segítette őt, hogy iskoláit szülötte városában folytathassa. Még akkor a görög nyelv s irodalom ismeretének képző hordereje félre nem ismertetvén, már a második osz-

tályban, az úgy nevezett májor parvában, eléadtak annak elemei, gyakorlatok készítették a tanítványok által, szinte nem csak deák, hanem görög nyelven is, szavalások rendezettek, sőt a Fejér által mindig há-lával nevezett buzgó tanár, Brányi Lajos, az alsó három osztály tanulói közt grammatikai vitákat is ren-dezett, mi által nem csak a tanulási buzgóság, hanem az elmeél is nem kis mértékben kifejtett. Másfelül Keszthely urai a fő vizsgálatokon megjelenvén, könyv-ajándékokkal jutalmazák a jelesbeket. Ilyet nyert Fe-jér is nyolcadik életévében gr. Festetics Pálné és fia gróf Festetics Györgytől, ama későbbi nagyságtól, ki Keszthelyt helikoni ünnepeivel irodalomtörténetünk-ben is nevezetessé tette. A könyv Windisch Magyar-orrszági Földrajza és Története volt. „Non in ludis olym-piacis victori maior voluptas, ac gloria mihi! mond Fejér, felszázaddal később írt töredékes önélet-rajzában, s ki tudja, nem e könyv gerjesztette-e fel Fejérünkben azon fogékonyságot a historia iránt, me-lyet utóbb Katona István lánggá lobbanthattott? Oly mélyek és messze kihatók szoktak lenni a nyílt gyer-mekkebel első benyomásai. — Ez után, tizenharma-dik évében, Fejérünk a görög és latin poetikával is-merkedett meg, s latinúl már akkor megglehetősen ver-selt is. A szerencse úgy akarta, hogy a két felső osz-tályt épen akkor látogató Székesfejérváratt, midőn Vi-rág Benedek, s majd Ányos Pál, léptenek be a tanár-ságba, mindkettő a pálosrend fő díszai, s halhatatlan költői a még alig ébredező nemzetnek. Fejér nem alat-tok tanult, de, mint magától tudom, mindkettőnek gya-kor látogatója volt, s az érintkezés reá nézve döntő

lett. Mert ekkor és általok kapta ő azon tüzet, mely utóbb, midőn II. József vég éveiben a magyar irodalom lángja felcsapott, hogy az álomba sülyedt hazát nemzeti ellenhatásra riaszsza, neki is, bár még szerény, szerepet biztosított.

E két hatásos év után, a bölcsészeti folyam hallgatására Fejér a budai egyetembe jött (1783). Kénytelen levén költségeit magán tanítás által fedezni, s ily alkalmazást ott nem, hanem Pesten, találván, itt lakott; s innen járt fel naponként kétszer a budai várba. Legyen szabad megemlítenem, hogy a véletlen azon házhoz vezetvén őt, hol nálánál két évvel idősb atyám, mint a kegyesrendiek pesti philosophiai lyceuma másod évi növendéke lakott, itt szövődött a két fiatal ember közt azon szíves ismeretség, mely köztök soha el nem húlt, s melynek áldandó örökségeül szerettem tekinteni a dicsőültnek irántam is mindig tapasztalt jóakarátát. Ekkor történt, hogy II. József az egyetemet a királyi várból, hol az székelte vala, Pestre tette által azon épületekbe, melyekben mind maig működünk. Fejér György legszorgalmasb használója lett a még akkor alig látogatott egyetemi könyvtárnak, mely negyven évvel később az ő igazgatása alá volt jutandó. Katona István tudós —, Koppi Károly szellemes előadásai költék fel benne a történelem szeretetét, melynek terén volt Fejér György, késő korában már, kivívandó azon koszorúkat, melyek, míg a magyar historia művelőket lelend, el nem fognak hervadni.

Megérkezve most azon pontnál, midőn életnemet kelle választania: választása a papi állapotr esett. E

hajlamának gyökérszállait már gyenge ifjúságában fedezzük fel. Atyja, annyi gyermekét elvesztvén, hogy Györgynek megmaradását egyenesen az isteni gondviselés kegyelmének tulajdonítá, hála díjában három évig a szent Ferenc praetextáját viselte, minek nem lehet hogy a gyermek kedélyében is a vallásos hála érzéseit fel ne költse. Továbbá gondosan feljegyzi, hogy atyja temetésénél, mint tíz éves gyermek, ajtatos előimádkozása már azon megjegyzését idézte elé a körülállóknak, hogy belőle idővel jó lelkipásztor lesz: kiszámítható-e, mily irányzó hatást gyakorol a tájékozatlan lélekre az ily korán ejtett szó? Azontúl az egyházi éneklésben is legbuzgóbbnak társai közt őt találjuk: nem amaz irány erősödését ismerjük-e fel ebben is? Igen, Uraim, azon tisztos ruha, melyet a vallásos érzésekben s a tudomány kedvelésében nevelkedett tizenkilenc éves ifju 1785-ben felöltött, egy, rendeltetését érző, s abban mindenha teljesen megnyugvó szívet fedett. S ettől fogva Fejért a II. József által a pozsonyi kir. várba béhelyezett egyetem-es papnöveldeben találjuk.

Különbözők lehetnek a nézetek ez intézetről, mely által a világos fejű császár egyfelül a hittudományi oktatás azon különözéseit akarta eltörölni, melyek a püspöki és szerzetes tanintézetekben észrevehetők valának; másfelül az oktatást is a középponti kormány irányadó befolyása és öröködése alá csak így helyezhette. De annyi áll, hogy azon átmeneteli időszakot, mely, bár hét rövid évig tartott csak, az egyháznak annyi derék papot, annyi jeles, a kor haladásai-val megbarátkozott hittudóst, annyi felvilágosodott

egyháznagyot, annyi buzgó s nemesebb műveltségű, önállóbb szellemű, hazafit adott a hazának; s mely oly lényegesen hatott az utána visszaállított megyei növeldek magasb irányának megállapítására: hogy azt, kultúra-történetünkben híd gyanánt üdvözölhetjük, mely a középkori gondolkodásból az újkor tisztult tudományi régióiba vezetett által. Azért Fejérünk is kegyelettel, sőt büszkeséggel emlékezett vissza egész életében azon öt évre, melynek felsőbb kiképztetését oly hálásan köszönte.

És a több száz ifjú együttléte nemzeti életünk és irodalmunk történetében sem maradt nyom nélkül. József cs. rendeletei, melyek az országos és közigazgatási téren úgy, mint a közoktatásban, a deák nyelv helyébe a németet kívánták iktatni, az ifjúságnak e népes seregében is előidézték mindazon eredményeket, melyek, az általok támasztott eszmeferro-dalom következményei gyanánt, bekövetkeztek. Megtanulták ők a német nyelvet: annál buzgóbb szeretettel fordultak a veszélyeztetett nemzeti kincs, a magyar nyelv, felé; megismerkedtek ama gazdag irodalom termékeivel, s a magyart annak segédelmével is emelni buzdultak. A pozsonyi akadémia lelkesb ifjai, sőt a vármegyei tisztviselők is, gyakran megfordultak a királyi vár „muzeumaiban“; s Kisfaludy Sándor mindenha édesen emlékezett vissza a talárisos ifjak közt töltött óráira, melyek tárgya a magyar nyelv s az új irodalom ügye s újdonságai felett folyt eszmecsere volt. A magyar lapok, a többnyire idegen szellemű előljárók óvása dacára, annál mohóbban olvastattak; minden új magyar könyvnek bejutása egy-

egy titkos ünnepe volt a háznak: Bessenyei és Révai, Dugonics és Kazinczy munkáik kézről kézre jártak. Jött az 1789. év, féltő reményeivel és politikai rekkenő levegőjével. Megindult Péczeli Mindenés Gyűjteménye: a pozsonyi növendékek azt nem csak olvasták, hanem álnevek alatt abba írni is kezdtek. S ím: itt kezdődik Fejér Györgynek is bele-szövődése a megmentő irodalom mozgalmaiba. Százados szokása volt az a felsőbb iskoláknak és papnövendéknek: fársáng utolsó napjaiban, úgy a fél évi közvizsgálatok után, színművek előadásával mulattatni vendégeiket. Azok többnyire deákul szóltak, de már a XVI. század óta nem ritkán magyarul is, sőt a múlt század közepén, s közepén túl, épen e tanodai színdarabok több valódi drámai talentomot tüntettek fel. Vagy húsz év óta azonban a magyar tanodai színészet, főleg a jezsuiták eltöröltetése óta, kik oly buzgó és tevékeny részt vettek vala annak művelésében, végkép elnémult: de az új idő jeleire még egyszer lobbort vetett a nagyérdemű szerzet egyik tiszteletre méltó maradványa, az öreg Illey, tüze, s adta a maga „Tornyos Péterét“, mely szerkezeti és jellemrajzi gyengéi dacára léletszerű, népies és élénk dialógjával villanyozólag hatott a fogékony keblekre. Fejér György visszaemlékezett a hajdani dicséretes szokásra, s a darabnak társaisal eljátsztatását indítványozta. Könnyen érthető okokból szándéka ellenzésre talált a kormányzók részéről; de nem hiányoztak a pozsonyi szebb, sőt tekintélyes, társaságokban hazafiak, kik értesülve a hazafias tervről, kéréseiket a lelkes kispapokéihoz csatolták, sőt intéseikkel, s a közelítő változások emle-

getésével, melyekre mutatott vala minden jel, nyomást gyakorolva azokra kiktől az engedelem megadása függött, kivitték, hogy néhány előadás csakugyan létesült. Azok nem csak a ház magyar lelkű ifjainak, hanem a város egész hazafiúi közönségének ünnepei lettek: s azon teremben, melyben fél századdal előbb atyáink a Moriámurt kiáltották fiatal, nemes és szép királynéjoknak, most Thalia a haza megifjudott édes bájos nyelvén szólalt meg ismét, egy új nemzedék lelkesedett tapsai közt. Ott enyelgett a nép nyelvén Illegaraboncs deákja; ott a Fejér György által átdolgozott „Öreg fősvény“, s az ő „Tisztségre vágyódói“; ott 1790-ben szinte az ő „Nevelői.“ De a lelkes ifjú a drámai költészet és előadások szeretetét a nevendékház falain túl, irodalmi úton is el akarta terjeszteni. Rábírta Landerert, a kor legvállalkozóbb nyomtatóját, hogy egy magyar színdarab-gyűjteményt indítson meg; s ím megjelent egymás után Fejér György említett három darabja 1789 és 90-ben azon, egyik előszavában nyíltan bevallott, óhajtással: „Vajha csak legcsekélyebb okok lehetnének a magyar játékoknak és játéknézó színeknek megkedveltetésére“; már készültek Racineből vett fordításai is — midőn a császár halála következtében a pozsonyi növelde feloszolván, e szép kezdet abba maradt; s ő bevégezvén különben is nevendéki pályáját, s felvévén az áldori kenetet, az ifjunak költői nyájaskodásait a komolyabb nevelői, majd a lelkipásztori pályával felcserélvén, közel két évtizedét kirekesztőleg e nemes rendeltetés irányában élte le teljes odaadással.

Mert ez óta fáradhatatlan buzgósággal hirdette

Fejér az isten igéjét, nem csak Buda felett fekvő német ajkú fárájában, hanem magyarul oly gyakran Pesten is, hogy itt tartott szentbeszédei élete ez időszakának végén négy kötetben jelenhettek meg. Ezen kívül a buzgalmi irodalmat is több rendbeli imakönyvekkel gyarapította, míg végre 1808-ban e kir. egyetemhez a hitágazattan rendes tanárává neveztetvén, ez állásában is folytatta hitszónoki működését, úgy hogy beszédei nem sokára új négy kötetet töltenek be. Másfelül tanítványai érdekében, e tíz év alatt, nyolc kötetes dogmatikai nagy munkáján kívül, más, részben hermeneutikai, munkát adott, mikkel a pesti theologiai karnak akkori vitáiba is bévegyült; sőt, miután 1818-ban a győri tankerület főigazgatóságára emeltetett is, a vallásfelekezetek egyesülése felett támadt élénk irodalmi harcban, úgy a Jahn-ügyben is — itt a szigorú orthodoxia oldalán állva — részt vett.

S noha időközben a philosophia mezején is nagy előszeretettel működött, az óta pedig, hogy az egyetemi könyvtár igazgatását, 1824-ben, átvette, a historiai térre szállva, ezen is bámulandó munkásságot fejtett ki: az egyház őt mindig résen találta, valahányszor közremunkálását vagy az egyetem kívánta — mint midőn Kovács Mátyás Egerbe átmenetelével régi tanszékét, helyettesleg (1832) ismét elfoglalta, ezen, bár csak ideiglenes, működésének is régibb Institútiót a kor haladásaival kiegészítő több munkával irodalmi nyomát hagyva — vagy midőn az egyház gyakorlati érdeke az elméket izgató korkérdésekhez hozzá-szólását tevé kívánatossá; vagy végre, valamikor egyes hívek bizodalma őt a gyóntató székbe, az oltár elibe,

vagy a sírhoz hívta meg. Mert nem volt lelkeszeti működés, mely őt, a már nyolcvanas aggot is, ahol kivántatott, mindenha késznek ne találta volna. Igen is, Uraim, ha Fejér György semmi nem volt volna is egyéb mint pap, ő e tért mint lekipásztor, mint tanító, mint író, oly kitűró, gazdag és termékeny munkássággal töltötte be, a cselekvő életbe léptétől fogva utolsó lehelletéig, hogy e munkásságtól, e hűségtől szent hivatásához, és a jellemtől, mely annak feltétele, a bámulatot — többet mondok, a kegyeletes tiszteletet — meg nem tagadhatnók.

De ő, Tisztelt Gyülekezet, nem csak az egyház embere volt; lett a nevelése, a tanügyé is, midőn ez, a hazának egy terjedelmes részében, a győri kerületben, az ő gondjaira bízott. Ez állásában be-beutazta kerületét, látogatta a tanodákat, s kinyomozván ezeknek s a tanítókarnak állapotait, fenn előterjesztések, javaslatok, alul intő, oktató, intézkedő köriratok által a közoktatás ügyét előmozdítani, a módszert a kor színvonalára emelni, a anyagokat feddeni, a tehetséget élesztetni, az ifjúságot, személyes közbejöttével, jutalmazva is, buzdítani, sőt oktatva irányzani — ernyedetlenül törekedett. És még is e hat évre Fejér mindenha csak fájdalommal tekinthetett vissza: aratván szigoráért a anyagok gáncsát, úgyszeretetéért gyűlöletet, haladási törekvéseiért a maradozók vádlásait: míg végre, tudta s kérése nélkül, más térre tétetett által, a nélkül, hogy addigi fáradozásaiért, nem mondom jutalmat, de csak méltó ellátást nyert volna! Mert, Uraim, a világ kész elnézni a hanyagságot, szemet húnyni a tehetetlenség előtt, engedni a lelketlen-

ség követeléseinek: de az élességet, a társas téreni fanyarságot, nem tűri, s annál kevésbbé, ha ahhoz az érdem felsősége járúl. Amaz volt Fejér György jellemének árnyéka, de árnyék, melyet buzgóságának nagysága, egyenességének színletlensége vetett, érdemének súlya pedig nyomasztóvá tett. Azonban e vétek, ha vétek, megmagyarázza ugyan a tényt, de azokat, kik rajta sebeket ejtettek, nem menti ki. És lön, hogy az a férfiú, ki harminc év óta nem csak hivatalkodott, hanem munkásságával, annyi téren, egymaga mindannyi embert képviselt; ki tagja volt egy gazdag testületnek, mely képes vajmi kisebb érdemet is jutalmazni: nyolc száz forint évdíjjal költözött be könyvtárnoki szűk lakába, mely alig vala képes könyveit és kézíratait kényelmesen befogadni!

És mikép tűrte Fejér György a sors e mostohaságát? mint fizetett a hazának, mely tőle annyit vett, s neki oly keveset adott? — Azon roppant munkájával, Uraim, mely a hazai történetnek új alapot vetett, s mely az ő nevét tudományosságunk egén halhatatlanná tette. De íme, hivatalait emlegetve, melyeket oly lelkesen betöltött, munkásságát a theologia terén, melyet, iránta hitvesi hűséggel viseltetve, soha el nem hagyott: majd elfeledém szerelmeit, melyek ölében engedhete lelkének szabad röptet, s szerze szenvedélyeinek édes táplálatot: e kedvesei a philosophia s a magyar irodalom voltak: a magyar irodalom, melyben ifjúsága első örömeit újra élte, melyben ifjúsága szép álmait valósulásnak indulva látta!

Ismeretes azon buzgóság, melylyel József császár kormánykorában íróink a nemzeti irodalom fel-

élesztésében működtek. Ők győzték meg a nemzetet arról, hogy a műveltség, mely nélkül józan és egyetemes szabadság nem lehet, sem holt, bármely dicső, sem élő, bármely kiképzett nyelven soha a nemzet ö s z v e s r é t e g e i t át nem hathatja; meggyőzték arról, hogy a magyar, nyelvének kimívelése, terjesztése, s minden téren vele-született jogaiba behelyezése nélkül egyideig tengetheti ugyan még historiai nemzetiségét, de elmaradva a kor haladásaitól, a világcultúra tengerétől elborítva, elveszti nemzeti súlyát, s azzal végre politikai létét is, melyet írott törvény az élet friss hullámverése ellen tartósan meg nem ó. Innen a 1790-ki Rendekek hatalmas fellépése a nemzeti nyelv s irodalom, mint azon zöld sziget, mellett, mely maga nyit biztos révet a megrendült nemzeti lét hajójának! Innen a következő országgyűlések koronkénti buzgólkodásai, s a törvénycikkék csekély engedményei dacára, az irodalom annál hathatósab lendülete, mely, ha jóval későbbben is, kelet népét az ázsiai indolentia Scyllája s a nyugati ár Charybdise közül végre is kimentette. — Érintettem, hogy Fejér Györgyünk már az első mozgalom műveiben is buzgó részt vett. Következtek idők, melyekre szomorúan tekint vissza történetünk: szellemi életünk több nemes tényezői, szerencsétlen eltévelyedések folytán, tétlenségre kárhoztatva; a világhelyzet által, mely a közbirodalomnak még fennállását is többször kérdésbe vonta, a figyelem, az érdekeltség a közvetlen életben-maradás felé fordítva: csak az irodalom nem vesztette el mágnesűjét reményének foka felé; és írók valának ismét, kik a nagy kérdések

megvitatására versenytért nyitottak. E kérdések egyike az először Bessenyeitől megpendített, utóbb Révai bátor tevékenysége által országos izgatás tárgyává lett, magyar tudós társaság ügye volt. Fejér György, közepette szent tiszte munkáinak, kilépett ismét a térre, s tizenkét versenytárs közül, e királyi egyetem pályabírái az ő fürtei közzé tűzték az elsőség koszorúját. — Múltak ismét évek, az akadémiai eszme még mindig a jámbor óhajtasok sorában állott — s most Fejér György a cselekvés terére lépett. Akademiát nem állíthatott, de életbe hívott egy vállalatot, melynél hathatós eszköz a nemzeti tudományosság kifejtésére, az akadémia felállása előtt, nem létesült. S ez a vállalat, ez az institúció, a „Tudományos Gyűjtemény“ volt. Ő indítványozta azt a kor legvalószínűbb kiadója, Trattner János Tamás, lakomái egyikén, melyek Pestnek akkori íróvilágát egyesíteni szokták; ő járta be egyenként a főváros magyar lelkű tudósait, gróf Teleki Lászlótól és Jankowich Miklóstól kezdve Mokry Benjaminig; buzdította a bátortalankat, biztatta a kétkedőket, írt mindenfelé a hazában, szavát vette a nagy és kis tehetségeknek, összeállította a társas szerkesztőséget, mely e havi folyóírás körét, a szerkesztés elveit meghatározta, s a munkák bírálatát elvállalta: s midőn a felsőbb engedmény ki vala eszközölve, e magán társaság élén Ő indította meg 1817-ben a Tudományos Gyűjteményt. Igen, Tisztelt Gyülekezet, ez megíratlan története a nevezetes vállalat keletkeztének; s az érdem, hogy az létesült, főleg, nehogy mondjam egyedül, Fejér Györgyé. Ő ugyan már másfél esztendő múlva, eleinte a társa-

ságban támadt ízetlenségek, s majd Gyórré távozása folytán kilépett a szerkesztőségéből, de mind végig, tehát huszonöt éven keresztül, annak legállandóbb és hívebb munkatársa maradt.

Ha most forgatjuk át ez encyclopaediai folyóirat háromezres kötetét, abban ugyan, különösen a nyelv s irodalomtörténet, úgy a historia, s főleg ennek segéd ágai, részére, számos becses adalékokat lelünk; kritikái és tollharcai által az különösen irodalmi és széptani helyes, gyakran nem helyes, de mindig gerjesztő, eszméket és ismereteket hozott forgásba, s oly mezőkre is költött figyelmet, melyek az előtt teljesen parlagúl heverték: egészben mindazáltal, s a mai színvonalról bírálva, aránylag kevés szigorúan tudományos dolgozatokat hozott: lévén a legtöbb munkatárs álláspontja műkedvelői inkább mint szak tudósi, s raktár inkább az egész, és tarka gyűjtemény, mint valamely öntudatos és egységesen működő szellem organuma; de ennek oka nem az organum megalkotójában, hanem a kor viszonyaiban volt. Mióta a deák nyelv köztünk az életből a magyar nyelv előtt hátrálva mindinkább a tanodák falai közzé vonúlt, s így deáki olvasó közönségünk majd kirekesztőleg már csak a főiskolák növendékeiből került ki: tudományos íróink, kik inkábbára tanárok voltak, szinte csak az iskolának írtak; míg másfelül a magyar tudományos irodalom a közoktatás terét még el nem foglalván, s ezért az iskola neki közönséget még nem nevelvén: csak igen szűken míveltetett. Közönség, alkalom, és ösztön hiányában tehát lassanként megkezdett fogyatkozni azon elem, mely az előtt a rend-

és módszeres tudomány képviselője volt hazánkban. Fejér csak tért és alkalmat nyithatott, s nyitott is: kik azt el valának foglalandók és felhasználandók, azokat az idő hozhatta csak elő. Hallgatók ama nehézségről, mely műnyelvünk fejletlenségében fekütt. Mondhatni: a Tudományos Gyűjtemény lett semináriuma a magyar tudományos irodalomnak: s legtöbb azon férfiak közül, kik azt utóbb megalkották, kik a tizenhárom évvel később felállított akademiát lehetővé tették, majdnem kivétel nélkül itt kísérelték meg erejüket, itt fejtették ki azt, s ezen gyakorlat által erősödtek meg. Snem csak magyar tudományos írókat: magyar tudományos közönséget is ezen institúció nevelt. Kezdetben a nemzeti becsület, melyre a vállalat hivatkozott, s melynek oltalma alá az magát helyezte, utóbb az olvasás megszokása, s az így támadt érdek, sőt szellemi szükség gyűjtött körülötte közönséget, mely lasanként aztán a könyvirodalomra is kiterjesztette részvételét.

Említetlenül hagyom itt Fejérnek azon gazdasági munkácskáit, melyeket a kormány számára fordíttatott ama súlyos időkben, midőn ily csekély díjak is jól estek neki, ki papi állásánál fogva sem utasíthatta el a nevekedő drágaság mellett sűrűbben hozzá folyamodó szegényeket; csak érintem azon statistikai és helyrajzi dolgozatokat, mikre győri főigazgató korában tett utazásai szolgáltatnak anyagot. Még a Hübner-féle öt kötetes nagy Geographiai Lexikonát is csak rövideden említem, melyet nagy részben az itteni kispapokkal fordíttatván, s kijavítván, a régi s a magyar földrajzzal maga egészített ki: hanem sietek azon

két szaki működéséhez, melyek minden egyebeí között kimagaslanak: a philosophiai és historiaiakra: mik között amabban csak lelke régi iránya nyilatkozott, s így elébb ama munkásságát kell, egészben, Önök elibe terjesztenem.

Megürülvén 1796-ban Kreil halála által egyetemünk bölcészeti tanszéke, az akkor szokásban volt versenyen Fejér is megjelent. Sikeretlenül. Pedig a bölcészet neki nem hivatal s alkalmaztatási eszköz leendett, hanem belső szükség volt. Szerencsésb versenytársának nevét ma már csak a tisztí névtár tartja fenn: Fejér György neve philosophiánk történetével van összeszöve. Mert a jelen századi önállóbb mozgalom e téren nálunk Fejér György Anthropológiájával indúlt meg, „vagy is az ember esmeretével“, mint szükséges előfeltételével philosophiájának. T. i. neki a philosophia sajátkép az volt, aminek legközelebbi munkáját nevezte: „az ember kimíveltetése“, s ezt, t. i. „az ember kiformaltatását gondolkodó, esmerő erejére és erkölcsére nézve“ tárgyalván, a maga által megvont kört öt kötetben, bár hosszú szünet közbe vetése után, teljesen megfutotta. Fejér eklektikus philosophus volt; nem alkotott saját rendszert, de terjedelmes, mély és egészen soha fel nem függesztett tanulmányai nyememényeit önállóan s gyakorlati irányban dolgozta fel. Józan és tartalomdús; s ha még sem oly sikeres, mint épen e gyakorlati iránytól várni lehetett, ez, a szigorú alkotás, a szabatos és világos műnyelv, s azon előadási kellem hiányától van, melyet a gyakorlati cél enged, a népszerűség pedig, melyet igénybe vett, feltesszen. Időközben a bölcészet Németországban hatal-

mas fejlődésnek indult, s Fejér, ki a tudományok haladásait soha nem ernyedő figyelemmel követvén, a felmerült új iskolák és nézetek közt tájékozást keresett, tanulmányait közzé is tette. Így látjuk általa 1835 óta hosszú sorában a Tudományos Gyűjteményi cikkeknek Hermes, Fichte, Schelling, Hegel, sőt, visszamenőleg, Kant, Wolf, Leibnitz, Des Cartes bölceleteit, végre az első nyolc keresztyén század philosophiai állapotait is, rendben ismertetve és bírálva. E szemléi nyomán Fejér, philosophiai pályája e másod szakában, már határozottan Hermeshez csatlakozott. Érdeme ez iránybani munkásságának az, hogy a philosophia külföldi haladásai ismeretét buzgón közvetítette.

És most érkeztem meg azon pontnál, ahol Fejér György nem csak kora szellemi mozgalmaiba kezdeményezések és eszközlések által előmozdítólag nyúlt be, nem csak hézagokat töltögetett, nem csak egy s más tudomány haladásai behonosítását közvetítette: hanem oly művet adott, mely a nemzeti történelem újabb fordulatainak alapvetője lett, mely a magyar történetnyomozónak asztalán ott áll nélkülözhetlen kútfő és segédkönyv gyanánt, mely középkori történetünket tárgyaló dolgozataink lapjain folyvást és számtalanszor idézve, naponként bizonyítja be a szükség nagyságát, melyet pótlott, s a használatosságot, melyet tőle el nem vitázhatni, s melyben ekép folyton élő és ható emléket épített magának. Óriási Okmánytáránál állapodom meg.

Historiánk, mely a középkorban évkönyvi szerkesztményekből, a XVI. század óta korírók nagy és kicsiny munkáikból állott, Timon Sámuel kezdemé-

nyezése, s különösen a múlt század közepe óta a kútfők kritikai feldolgozása stádiumába lépett. Lehetővé tették nemzeti történelmünk ily tudományos felépítését azon áldott emlékezetű szerzeteseink, kik a múlt század elejétől fogva nem csak okmányok, hanem minden egyéb nemű történeti emlékeink nyomozásában, összegyűjtésében fáradoztak: Timon és Hevenes, Cseles, Péterfi, Schmitth és Kaprinai, Wagner és Pray; másfelül Dobai Székely Sámuel és Cornides Dániel: míg Koller József, gróf Batthyányi Ignác és Kovachich Márton a dicső sort bezárták. Részből e férfiak közül kerültek ki a történeti anyag feldolgozói is, úgy hogy, miután egyebek felett Pray és Katona historiánkat bírálattal is, alakilag is megalkották: egy ideig történetírásunk, kevés egyes kivételekkel, már csak másod kézből vett anyaggal élt.

Historiographiánk ez állapotában határozta el magát Fejér György Okmánytára kiadására. Úgy fogta ő fel állását az egyetem könyvtaránál, mint amely őt az intézet igazgatásán kívül a gondjai alá helyezett kincsnek közhasznosítására is kötelezi. Az elébb említett gyűjtők hagyományai felhívólag látszottak leszólni hozzá polcaikról: s a hatvan évet meghaladt, de még mindig ifjú, agg megértette a múlt idők hű napszamosai néma intését, s keblébe fogadta az új szerelmet: historiánk szerelmét, mely e nemzet csodásan regényes életét beszéli annak, kinek szeme van látni, s érzéke megérteni azt.

Igen is, Uraim, csodás és regényes e nemzet története. Ím egy nép, mely, mintha az égből esett volna alá, melynek előzményeit a tudomány csak nagy fáradsá-

sággal bírja megállapítani, mely a legbővebb számítás szerint mindenestől nem haladta meg számra a fél milliót, s így a mai Páris lakosságának felét sem érte el: tehát egy maroknyi nép, meghódítja azon különféle fejedelemségeket, melyek egyfelől a Kárpátok s az Ádria, másfelől az Óperencia — mert így nevezték őseink birodalmuk nyugati határát, az Ob der Ens tartományt — s a székely havasok közt hatezer négyszeg mérföldet foglalva be, terjedtek el, s nem csak meghódítja, de nemzeti jellemének felsőségével meg is tartja; s nem csak geographiaileg egy nagy birodalommá alakítja, hanem a különféle legyőzött népeket, érdekegyesség által egy tekintélyes politikai nemzetté forrasztja össze! S ím itt kezdődik e nemzet világtörténelmi szerepe. Megrendíti Európát az Atlanti Oceantól Byzant faláig, a német birodalom császárárt kényszeríti falvait falakkal körülvenni, a régi felkelést honvédséggé átalakítani, mely, miután egyszersmind polgári testületekké szerveztetett, e világ rész messzeható változásaira nyújt alkalmat. Majd szövetségek és házaságok, s végkép a keresztyénség felvétele által az európai államok közzé lép, s dacára végtelen küzdelmeinek a két birodalommal, melyek közé a sors iktatta, és számos belső és külső ellenségeknek, végre keleteurópai nagyhatalommá emelkedik, a XV. században határt vet a keresztyénség legfélelmesb ellensége, Mohammed, hódításainak, és csak midőn azoktól, kikért vérét hullatta, magára hagyatott, vette fel az idegen igát: de melyet végre is bámulatos erőfeszítéssel lerázván, visszaállítja szabadságát; s miután erkölcsi hódítás útján fajának számát megtízszerezte: ím

küszöbén állunk azon ünnepnek, melyet huszonnégyszáz év múlva, nem ugyan mi, öregek, de igen Önök, ifjú barátim, fognak megülni: a magyar birodalom csodaszerűen fentartott élete ezredik évének.

E nép történetének szeretete hódította meg, Tisztelet Gyülekezet, Fejér Györgyöt élete vég szakában és a magyarok istene hosszú és virító öregséget engedett neki, hogy nagyszerű tervét, ha egészen nem is — mert ő azt középkorunk végeig szándékozott kiterjeszteni — de kevés hián csakugyan befejezze. Kútforrásaink egyik neme: történetíróink, szép számmal forogtak immár köz kézen: de azok másik, nem kevésbé fontos, sőt fontosabb csoportja, az oklevelek, csak kis részben, és sokfelé elszórva, látott világot. A múlt század fáradozásainak gyümölcsei kéziratban heverték, legnagyobb része a régi korok e hű és közlékeny tanúinak a köz és magán levéltárakban rejtve várta, sőt várja még most is, a fölfedező, a közzé tevő kezét. E homályba temetett világot határozta el Fejér György megnyitni nemzetének. Mindent, ami elszórva lappangott száz meg száz kül s belföldi könyvekben, ami könyvtárainkban eredetileg vagy másolatilag felhalmozva, ami felvilágosodott birtokosok és a nagy munkában hazafiúilag részt venni kész tudósoktól kinyerhető volt: azt időrendi sorozatban egy nagy gyűjteménynyé összegezve közzé tenni volt a terv. Anyagiilag őt sem a kormány kegye, sem a nagyok hazafisága nem támogatta; s így, mit másutt az uralkodás és vagyonos testületek pártolása, húzamos idő alatt, hív életbe, azt a tisztes agg magánlag indította meg egy hosszú munkás élet fáradságosan takargatott saját

filléreim. Mert, Uraim, meg kell mondanom, amit csodálnánk, ha hallatára el nem fásúlna szívünk: ez az ember, aki egymaga annyit tett, amennyit ha egy egész testület tesz vala hosszú idő alatt, méltatásunkat kiérdemelné: rég bírta már a préposti keresztet, de — jövedelem nélkül: kanonokságot, azaz jövedelmet, mely neki nem magáért, hanem vállalataiért oly jól esett volna, csak 1840-ben, tehát élete hetvennegyedik évében nyert, midőn a Codex Diplomaticus legnagyobb része már a tudós világ kezeiben volt. De rejtjük el keblünk mélyében a szerencse mostoha kénye feletti fájdalmunkat, mely annyi méltatlant kegyelve, az érdemet oly ritkán keresi fel; s ne legyen e napon másra emlékezetünk, mint az ő fáradságai, az ő áldozatai, az ő dicsősége számára. A Codex Albert király halálaig víve, tizenhat év alatt negyvenkét kötetben közzé volt téve. Mondották, hogy a szöveg nem elég pontossággal, a szerkesztés nem mindig a kellő renddel eszközöltetett, hogy ennél fogva reá biztosan támaszkodni nem lehet, hogy a tárgyak feltalálása helyenként nehéz. A gáncsok súlyosak és valók: s mégis, ha Fejér semmit egyebet nem eszközöl vala mint e munkát, általa még is örök hálát érdemlett ki a tudománytól s a hazától. Tekintsétek regestáknak, pusztá útmutatásnak arra, miben mi foglaltatik s hol található: járjon utána a feldolgozó, hol kétségei vannak. S miért nincs könyvetek, melyben őt ne idéznétek, kik világi s egyházi, kik irodalmi és erkölcs-történetet írtok? sőt ti jogtudósok és nyelvészek is, miért nem lehettek el nélküle, miért idézitek őt lapról lapra, s nem-e az általa nyújtott anyagból építétek fel jeles alkotmányaitokat?

S honnan e hiányok? Mert a haza nem pártolta őt, s így kénytelen vala maga másolni mindent saját kezével, nem tarthatván írnokokat s összevetőket, maga kénytelen rendezni, javítani, s fizetni a nyomtatást, sőt vinni még az eladást is, írni a sok levelet, melyekkel a kész példányokat megvételre ajánlotta az olesón nagy jövedelmekre szert tett társainak; s ennyi vesződés mellett is, végre nyolcvanhét előfizetővel zárni be a roppant vállalatot. Csoda-e ha az kevesbbé tökéletes, mint különben lehetett? S ím, még ekkor sem csüggedt el: készen állnak kéziratban kötetei Mátyás király elhunytáig: de már nem győzve az áldozatot, nyomatlanúl. Az akademiának maradt fentartva a bővítés, az igazítás, a folytatás szerencséje. Gróf Teleki József Okmánytára csatlakozik az övéhez Albert halálától Mátyáséig; Wenzel Gusztáv adott az Árpád korához eddig már öt pótkötetet; Knauz Nándor az egészhez egy Évmutatót, mely biztos kalaúzt nyújt a keresőnek az eligazodásra; Czinár Mór egy teljes név és dologmutatót, mely a Codex használhatóságát csodálatosan emeli — hogy Jerney János ómagyar szótáráról hallgassak, mely legnagyobb részt a Codexből szemeltetett. Íme, mit a tiszteletes agg, érzékei s lelke megtörődött erejével, nem bírt többé: folytattatik az általa rakott épület, pótoltnak hiányai: de a lehetőséget ehez ő adta. Az ő Okmánytára előtt a meglévön kérődzött történetírásunk: ő megtermékenyítette ennek földét, s új magvakat szórt el abban.

De Fejér nem csak gyűjtő volt, hanem történetbúvár is. Codexe mellett, és külön munkákban, és számos értekezésekben sok nevezetes és kétes kérdé-

sei a historiának nyertek közvetlenül tőle felvilágíttatást vagy megoldást, mert közel harminc évig egész lélekkel úzvén a historiát, alig merült fel ez idő alatt tárgy, melyhez ő is ne szólt volna; s akár kivívta nézeteit, akár nem, Fejér nem adott e mezőn semmit, mi közvetve legalább ne gyümölcsözött volna.

S most nem levén többé reménye a nagy vállalat teljes befejezéséhez: bár a nyolcvan évet betöltötte már: egy más, egy új munkához látott, melynek közzétételét a magas clerus részvételétől méltán várhatta: s ez Magyarország egyház története volt. S ím 1846-ban az is megindult a magyar egyház keletkezésének történetével; de tovább vinnie elgyengülése már nem engedte. Csak a m. egyházjog okmánytára következett még; és, mert nyugodni alélt: ságai közt sem tudott, az általa lelkesen mívelt fajtörténetet fejezte még be „a kúnok eredete“ s a „kazarookról“ szóló két munkájával, melyekre 1848 martius 10-én tette az utolsó kezet. S ezek voltak Fejér Györgynek, a történetbúvárnak, hattyúéneke.

De csak a történetbúvárnak. A hazafi Fejér György még két kérdésben hallatta a nemzettel szózatát.

A forradalom, mely a régi időt eltemette, leperdült volt; a hatalom, mely a forradalmat legyőzte, azzal együtt megszűntette a régi jogot is. Finis Hungariae! így hangzott a jajszó, mely a kétségtől elfojtott keblekből, a legbátrabbakéból is, elé-elétört. Fejér György hazafi szívét is fájdalom fogta el, de ő, ki előtt a történet nagy könyve nyitva állott, nem esett kétségbe. 1850. év elején vettünk tőle egy röpiratot „a politi-

kai forradalmak okairól“; s azon év végén egy mást „a politikai alkotmányokról“, mely azonban, elkoboztatván, nem forgott kézen.

„A polgári forradalmak korában élünk, mozgunk, sőt beléjük is merültünk szinte torkig: — írja az elsőben — mindazonáltal, ki azoknak okait nyomozta, fejtegette volna, nem találkozott senki honunkban, legalább tudtomra. E súlyos munkát magamra vállaltam élttem nyolcvanötödik évében, midőn mind a gyűlölség, mind a hizelkedés ideje lejárt.“

Ez okok kifejtéséhez fogott tehát; vizsgálván azokat a francia első, s a magyar utolsó forradalmakban. Az utóbbit nem védi; de felmutatván okait, menti azt. Egész súlyát érzi következményeinek, de a történet tanuságából reményt merít.

Második felszólalását így indokolja: „Írtam sürgető szükségből: polgári alkotmányunk, nemzeti díszünk, utóinknak is örökök egyetemben: ők méltán számot kérhetnek annak elvesztéséről tőlünk, kik most élünk, s ha pulyaságból, annak nem-védelméből vettük azt el, örök átok szálland és száradand reánk. Ennek elhárítására szükség volt írnom.“

S most alkotmányunk fejlődését adja, előnyeit és hiányait bírálja, tagadja hogy az 1848-ki reform a régi alkotmány romba döntése volt, sőt neki az, a réginek javítása, alkalmaztatása a kor szelleméhez, a nemzet szükségéhez. Dicsőíti ezt a köz teherviselés, a szabad föld, a képviseleti rendszer megállapításáért; védi nemzetét megtámadói ellen, kik a 48-iki alkotmányt kierőszakoltnak állíták; a martiusi chartát nem kárhoztatja általában: de — behozatalának törvényen-

kivüliségét sajnálja, s reményli, hogy a magyar alkotmányhoz alkalmaztatni fog.

S e szavakkal fejezi be:

„Lássák már utódaink, ha védetlenül vesztegettük-e el drága örökünket, s ha méltók vagyunk-e örök átokra?”

Ezek voltak Fejér György utolsó írott szavai nemzetéhez.

Utolsó nyilvános szavai e teremben zengettek, midőn 1850-dik évi április 10-én a m. nyelv és irodalom hallgatói, előmenetelök némely mutatványait a közönségnek bemutatták. Eszméltető, buzdító, biztató szavak voltak azok, s nem minden vegyülete nélkül a fájdalomnak, sőt ingerültségnek, bár az akkori császári teljhatalmú biztos vendégkép jelen volt. S mintha érezte volna hogy az általa annyira szeretett ifjúságot többé látni nem fogja! Bámulták a már törődött s mintegy átszellemült aggnak bátorságát a körülállók, kik nem ismerték vala rendíthetetlen bátorságát hosszú élete egész lefolyásából: de néma lelkesedéssel áldották őt, ki az igazat s a jogost kimondani és követni nem kételkedett soha; kit „non vultus instantis tyranni mente quatit solida.” Rajta csak a testnek törődöttsége vehetett erőt: szolgálja által támogatva hagyta el — utolsószor életében — e teremet.

Utolsó műve végre jótékony végintézete volt, melyet 1851. június 29-kén írtunk alá. Mind végig erős lelke a harmadik nap éjfelén hagyta el feloszlásnak indult házáat.

Tisztelt Gyülekezet! Nem a gyász, hanem a büszkeség és emelkedettség érzetével állok Fejér György képe előtt. Aki nem ismerve az emberi szívet, az erényt árnyék, az erőt gyengék nélkül képzei, nem találанд nagy embert; s ily értelemben Fejér Györgyöt sem fogja ezek közzé sorozni. S hagyján, ha nagynak csak a rendkívülit és azt hirdetjük, ki egyzersmind rendkívüli, messzeható, s ragyogó tetteket mutathat fel. Ilyeket Fejér György már állásánál fogva sem vihetett véghez, és saját szellemének művei, bár hasznosak egykor s a nemzet előmenetelére hatók, el lesznek felejtve. De Fejér György jellem volt: nyers, éles a társas életben, de egyenes, biztos, s ha a gáncsban nem elnéző is, az elismerésben méltányos és készséges. Tehetségeire nem lángész, s bár helyes ítéletű, munkáiban néha gyarló, sietésből, és csínatlan, gondhiányból: de tevékenysége pár nélküli; a munkában fáradhatatlan, s minden életörömek feláldozásával kitűrő; végre nemzetét határ nélkül szerető: mi nem gátlá bevallania annak gyengéit, míg dolgai jól folytak: de rossz napjaiban azt szeretetének egész bensőségével ölelte.

S ím — örvendjen a szenvedő erény: — az ő szeretete, az ő munkássága meglelte jutalmát. Mert ő nem remény nélkül szállt sírjába; bizodalma, melylyel árnyéka a csillagsátorba vonúlt, meg nem csalatott: A feltámadás napja közel van.

